

O'ZBEK ROMANCHILIGIDAGI USLUBIY O'ZGARISHLAR
(ULUG'BEK HAMDAM ROMANLARI MISOLIDA)

G.Avezova f.f.n.,

dotsent, QQDU,

O'zbek tili va adabiyoti kafedrası,

Annotatsiya

Ushbu maqolada o'zbek romanchiligining tarixiy rivoji va uslubiy o'zgarishlari Ulug'bek Hamdam romanlari misolida tahlil qilinadi. Mustaqillik davri o'zbek adabiyotida namoyon bo'lgan modernizm, psixologik tahlil va ramziy tasvir uslublari haqida mulohaza yuritiladi. U.Hamdamning “Muvozanat”, “Ota” va “Sabo va Samandar” romanlaridan misollar keltirilgan holda, davr ruhiyati va insoniy qadriyatlarning badiiy talqini yoritiladi. Maqolada o'zbek romanchiligining zamonaviy yo'nalishlari, uslubiyati haqida qisqacha mulohazalar ilgari suriladi.

Annotation

This article analyzes the historical development and stylistic changes of Uzbek novelism using the novels of Ulugbek Hamdam as an example. The modernism, psychological analysis, and symbolic imagery styles that were manifested in Uzbek literature during the period of independence are examined. The spirit of the era and the artistic interpretation of human values are highlighted by citing examples from Hamdam's novels "Balance", "Father" and "Sabo and Samandar".

The article presents brief reflections on the modern trends and methods of Uzbek novels.

Аннотация

В статье анализируется историческое развитие и стилистические изменения узбекской прозы на примере романов Улугбека Хамдама. Рассматриваются стили модернизма, психологизма и символической образности, проявившиеся в узбекской литературе периода независимости. Дух эпохи и художественное осмысление общечеловеческих ценностей раскрываются на примере романов Хамдама «Равновесие», «Отец» и «Сабо и Самандар». В статье представлены краткие размышления о современных тенденциях и методах узбекской романистики.

Kalit so'zlar: *romanchilik, modernizm, postmodernizm, psixologik chuqurlik, ramziy tasvir, inson ruhiyati, ramziy obrazlar, uslub, milliy meros, realizm, jamiyat transformatsiyasi, badiiy tafakkur, unsurlar, qadriyatlar.*

Ulug'bek Hamdam zamonaviy o'zbek nasrining yorqin namoyandasidir. Uning asarlari mustaqillik davri o'zbek romanchiligidagi uslubiy yangiliklarni ifodalaydi. Muallif ijodida realizm va modernizm sintezi, ramziy obrazlar va falsafiy tahlillar orqali davr ruhiyati va insoniy munosabatlar talqin etiladi.

Barchamizga ma'lumki, o'zbek romanchiligi XX asrning boshlarida shakllangan bo'lib, uning asoschisi Abdulla Qodiriy hisoblanadi. «O'tkan kunlar» romani milliy adabiyotda epik janrning poydevorini qo'ygan va inson konsepsiyasini tarixiy nuqtai nazardan yoritgan. Sho'rolar davrida esa o'zbek nasri kengayib, mavzu doirasi insoniyatning katta voqealari bilan boyidi, ammo uslubiy jihatdan biroz cheklanib, tuzum taqozosiga ko'ra talablarga javob berardi. Bu davrda

romanlarning tasviri vositalari va tuzilmasi siyqalashtirilgan, ramka ostidagi uslublar qo'llanilgan bo'lsada, taniqli ijodkorlarimiz yaratgan durdona asarlar qiymati beqiyosligi ayondir.

Mustaqillik davrida o'zbek romanchiligi erkinlikka erishib, yangi uslubi yo'nalishlarga o'tdi. Bu davrda badiiy va ilmiy tafakkur masalalari dolzarb bo'lib, romanlar inson ruhiyati, milliy meros va zamonaviy muammolarni aks ettirdi. Demak, zamonaviy romanchilik rivojini kuzata turib va tahlillar asosida shunday xulosaga kelishimiz mumkin.

Uslubiy o'zgarishlar quyidagilarda namoyon bo'ldi:

- Modernizm va postmodernizm unsurlari: Qahramonlarning ichki dunyosi, ramziy obrazlar va “non-lineer” syujetlar kirib keldi.
- Psixologik tahlil: Inson xarakterining chuqur tahlili, ya'ni ilgari tasvirga olinmagan “qalb ko'chalari”, vijdon iztiroblari va jamiyatdagi yakkalanib qolish mavzulari kuchaydi.
- Ramziy va poetik tasvir: Hayotiy realliklar ramzlar orqali talqin qilinib, falsafiy mazmun bag'ishlandi.
- Milliy va umuminsoniy qadriyatlar sintezi: O'zbek an'analari (mehmondo'stlik, oila rishtalari) bilan insoniyatning umumiy mavzulari (yashab qolish, ekologik muammo, sevgi, yo'qotish kabilar) bog'landi.

Bu o'zgarishlar o'zbek romanchiligini dunyo adabiyoti bilan bahslashga oladigan darajaga ko'tardi, chunki roman epik janr sifatida hayotning murakkabligini aks ettirishga qodir bo'ldi.

U.Hamdani romanlari mustaqillik davri o'zbek jamiyatidagi o'zgarishlarni aks ettiradi: sho'ro tuzumidan bozor iqtisodiyotiga o'tish, inson ruhiyatidagi

muvozanatsizlik va milliy o'zlikni izlash. Uning asarlari avtobiografik xususiyatga ega bo'lib, samimiy yozilishi bilan o'quvchini jalb qiladi. Masalan, “Muvozanat” romani muallifning shaxsiy tajribalariga asoslangan bo'lib, inson hayotining muvozanatini izlash mavzusini yoritadi.

“Muvozanat” romani mustaqillik davri o'zgarishlarini ramziy obrazlar orqali talqin qiladi. Asarda muvozanat tushunchasi inson hayotining har bir jabhasida (turmush, ma'naviyat, jamiyat) namoyon bo'ladi. Uslubiy jihatdan kontrast usuli qo'llanilgan: shahar-qishloq, baxt-iztirob qarama-qarshiliklari syujetni boyitadi.

Yusuf obrazi orqali davr ruhiyati aks etadi: “Axir kechagina - rahbar lavozimida ishlab turgan chog'ida Said qanaqa edi, bugun-ishdan ketib, uyda o'z qismati bilan o'zi yolg'iz qolganda qanday? Kecha uning yuzlaridan, gap-so'ziyu butun harakatlaridan kuch yog'ilardi. Bugun u hammasidan mosuvo etildi va ilgari g'ayratidan, ko'zida chaqnab turgan olovdan asar ham qolmadi: cho'kdi-ketdi.”¹

Bu iqtibos psixologik tahlil orqali inson ruhiyatidagi muvozanatsizlikni ko'rsatadi, sho'ro davridan mustaqillikka o'tishdagi keskin o'zgarishlarni ramziy tasvirlaydi.

Muhammadjon akaning qushlarni ozod qilishi haqidagi tasvirga diqqat qilamiz: “- Hm, qushginam, qalaysan? Och qoldingmi? Hozir, hozi... -Muhammadjon aka uni labiga olib borib boshidan o'pdi. – Bor endi, parvoz qil! Ozod bo'li! Xohlagan tomoningga uchib ket. Yo'q, yaxshisi, tog' tomonga, behavo yerlarga, Ulug' tog'larga bor, senga o'sha yoqlar tuzuk. Bu yerda bog'lar ham qolmadi, tog'lar ham. Hammasini yakson qilib, bag'rini tilib, Paxtazorga aylantirishdi bular!.. Bor, qushim, uch, endi, uch! Lekin bilib qo'y, oson bo'lmaydi. Oson bo'lmaydiyu, baribir ozodlikka nima yetsin? Bor boraqol, erkin havolarda uch endi, uch, uch, uch!... – Muhammadjon aka ikkala qo'li bilan qushni osmonga parillatib otdi.

---

¹ Hamdam U. **Muvozanat**. – Toshkent: Sharq, 2010. – 126 b.

Qush bir muddat nima bo'lganini tushunmagandek, o'zini muallaq tashlab qo'ydi. Ehtimol, u shu tobda o'zining ozod bo'lganiga ishonmagandir, bas, shuning uchun ham qanot qoqmay, qanot qoqolmay esankiragandir. Keyin pastga yarim quloch, bir quloch qulagandir... Muhammadjon aka dabdurustdan qo'rqib ketdi, u qushni qulab tushadi, deb o'ylab quchog'ini ochdiki, tutib qolay deb... Lekin yo'q! Qushning qanotlari erkin havo ta'mini his qilgani hamon avvaliga ishonchsizgina besh-olti "pir-pir" etib, so'ng dadil qanot silkib ko'kka ko'tariladi. Kaklik bog' uzra adl yuksalib, tepada muallaq holda bir muddat qanot qoqib turdi va so'ng qayoqqadir sho'ng'ib uchib ketdi. Faqat qaysi tomonga, Ulug'toqqami yo poy poyoni yo'q paxtazorga – Muhammadjon aka bilolmay qoldi. Chunki tobora ko'tarilib kelayotgan quyosh nurlari uning ko'zlarini qamashtirib yuborgandi..."²

Bu ramz orqali inson erkinligi va jamiyatdagi zulm talqin etiladi. Odatda qush ozodlik timsoli, qafas zulm, tutqunlik. Demak muallif maqsadi shu kichik cahna orqali butun boshli Vatanni va uning istiqlolini ifoda etmoqda. Bu esa romanga yangicha poetik mazmun bag'ishlaydi.

Asarda isyon va itoat qarama-qarshiligi psixologik tahlil orqali yoritiladi. Uslubiy yangilik sifatida postmodern unsurlar – chiziqli bo'lmagan syujet va falsafiy izlanishlar – qo'llanilgan. Asar milliy qadriyatlar (sadoqat, ma'naviyat) bilan umuminsoniy mavzularni (o'zlikni izlash) bog'laydi. Qahramonlarning ichki iztiroblari tasvirida: "Isyon va itoat o'rtasidagi muvozanat buzilganda, inson o'zini yo'qotadi"³ Bu tahlil davr ruhiyatidagi keskinlikni ko'rsatadi, muallif uslubining falsafiyligini namoyon qiladi. Romanda mehmondo'stlik va oila rishtalari milliy qadriyat sifatida umumiy insoniy sevgi mavzusi bilan sintez qilinadi.

² Hamdam U. **Muvozanat**. – Toshkent: Sharq, 2010. – 154 b.

³ Rasulov, A. **Zamonaviy o'zbek romani: uslub va janr izlanishlari** // O'zbek tili va adabiyoti, 2015, №4. – B. 45–56.

“Ota” romani inson ruhiyyati badiiy tahlilning yorqin namunasidir. Asarda ota-ona obrazlari orqali hayot mashaqqatlari va ayol (ona) ruhiyati tasvirlanadi. Uslubiy jihatdan roviy (hikoyachi) tushunchasi ishlatilgan, bu muallif uslubi bilan bog'liq holda qahramon xarakterini ochishga xizmat qiladi.

Muallif psixologizm vositalaridan foydalanib, qahramonlarning his-tuyg'ulari, motivlari va ichki nizolarini batafsil tasvirlaydi. Bu roman mustaqillik davri o'zbek nasrida ruhiy tahlilni yangi bosqichga ko'targan asarlar qatoriga kiradi, chunki unda shaxsiy tajribalar jamiyatdagi o'zgarishlar bilan bog'lanib, universal insoniy masalalarga aylantiriladi.

Asarda ota-ona obrazlari markaziy o'rin tutadi va ular orqali hayot mashaqqatlari real va ta'sirli tarzda tasvirlanadi. Ota obrazi oilaviy mas'uliyat, jamiyatdagi bosim va shaxsiy kurashlarning timsoli sifatida ko'rsatilgan. U hayotning qiyinchiliklari – iqtisodiy tanglik, ijtimoiy adolatsizlik va oilaviy nizolar oldida mustahkamlik va zaiflikni birlashtirgan shaxs. Ona obrazi esa oila markazi sifatida tasvirlanadi. U farzandlar tarbiyasi va uy-ro'zg'or yukini ko'tarib, hayot sinovlariga duch keladi. Bu obrazlar orqali muallif o'zbek oilasining an'anaviy qadriyatlari va zamonaviy muammolarni yoritadi, hayot mashaqqatlarini nafaqat tashqi voqealar, balki ichki ruhiy to'qnashuvlar orqali ifoda etadi.

Hayotiy mashaqqatlar asarda ota-ona obrazlari orqali chuqur ijtimoiy-psixologik kontekstda ochiladi. Otaning kundalik kurashlari – ish joyidagi bosim, oilani ta'minlashdagi qiyinchiliklar va shaxsiy umidsizliklar – uning ruhiyatini shakllantiradi. Bu mashaqqatlar qahramonning ichki monologlari orqali uning umidsizlik va umid o'rtasidagi ruhiy tebranishlari orqali tasvirlanadi. Ona esa oiladagi ro'zg'or yukni ko'tarib, farzandlarning kelajagi haqidagi tashvishlar bilan yashaydi. Muallif bu orqali jamiyatdagi gender rollari va oilaviy dinamikani tahlil qiladi, hayot sinovlarining inson ruhiyatiga ta'sirini yorqin ifodalaydi.

E'tibor qilsak, ayol (ona) ruhiyati asarda alohida e'tibor bilan tasvirlangan. U psixologik tahlilning eng kuchli tomonlaridan biridir. Ona obrazi orqali muallif ayolning ichki dunyosini – sevgi, qurbonlik, qo'rquv va chidamlilikni ochib beradi. U oiladagi ko'rinmas markaz sifatida, ota va farzandlar o'rtasidagi ko'priq vazifasini bajaradi, ammo o'z ruhiy holati bilan kurashadi. Romanda onaning tashvishlari, umidsizliklari va ichki kuch-quvvati batafsil tahlil qilinadi, bu ayol psixologiyasining murakkabligini ko'rsatadi. Bu tasvirlar orqali muallif ayollarning jamiyatdagi o'rni va ruhiy yukini yoritadi, ularni nafaqat oila a'zosi, balki mustaqil shaxs sifatida ko'rsatadi. “O'zbek xalqining turli aholi qatlamida hayot mashaqqatlari, uning past-balandliklariga duch kelgan ayol ruhiyati”⁴ tasvirini mahorat bilan yoritadi. Psixologik usullar orqali ayol xarakterini ochib beradi, mustaqillik davri o'zbek jamiyatidagi gender muammolarini yoritadi. Romanda vijdon azobi va oilaviy sadoqat ramzlari orqali umuminsoniy qadriyatlar (bardosh va iymon) talqin etiladi.

Yozuvchining “Sabo va Samandar” romani yoshlar orasida ommaviy o'qilgan va tan olingan asardir. Shunisi e'tiborliki garchi roman ikki oshiq muhabbati va shu voqelik asosidagi syujet tartibida bo'lsa ham, uning qat-qatida milliy meros va zamonaviy hayot qarama-qarshiligi ramziy tasvir orqali yoritiladi. Uslubiy yangilik sifatida poetik mazmun va moderncha tasvir qo'llanilgan. Sabo va Samandar obrazlari orqali: “Sabo – sadoqat ramzi, Samandar esa iztirob va izlanishni ifodalaydi”⁵ Bu ramzlar davr yangilanishidagi o'zgarishlarni aks ettiradi, qahramonlar ruhiyati chuqur tahlil qilinadi. Romanda an'ana va meros

⁴ Nazarov, Q. **Badiiy matn tahlili asoslari**. – Toshkent: O'zbekiston, 2008. – 27 b.

⁵ Saidov, I. **O'zbek adabiyotida postmodernizm unsurlari**. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – 91 b.

milliy qadriyat sifatida sevgi va yo‘qotish kabi umuminsoniy mavzular bilan bog‘lanadi.

Ulug‘bek Hamdam romanlari o‘zbek romanchiligidagi uslubiy o‘zgarishlarni yorqin ifodalaydi: modernizm sintezi, psixologik tahlil va ramziy tasvir orqali davr ruhiyati va insoniy qadriyatlar talqin etiladi. Bu yangiliklar mustaqillik davri adabiyotini boyitib, milliy o‘zlikni umuminsoniy kontekstda ko‘rsatadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hamdam U. Muvozanat. – Toshkent: Sharq, 2010. – 356 b.
2. Karimov, N. O‘zbek romanchiligi taraqqiyot bosqichlari. – Toshkent: Fan, 2005. – 276 b.
3. To‘xliyev B. XX asr o‘zbek romani poetikasi. – Toshkent: Fan, 2001. – 240 b.
4. Nazarov Q. Badiiy matn tahlili asoslari. – Toshkent: O‘zbekiston, 2008. – 290 b.
5. Rasulov A. Zamonaviy o‘zbek romani: uslub va janr izlanishlari // O‘zbek tili va adabiyoti, 2015, №4. – B. 45–56.
6. Mamatqulov Z. Ulug‘bek Hamdam romanlari poetikasi haqida // Jahon adabiyoti, 2018, №6. – B. 120–128.
7. Saidov I. O‘zbek adabiyotida postmodernizm unsurlari. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – 215 b.